

อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เอกสารประกอบการศึกษา
พระอภิธรรมทางไปรษณีย์
ชุดที่ ๘ ตอนที่ ๒
สมุจจยสังคหะ

หมวดที่ ๒ มิสสกสังคหะ

- ๑. เหตุ
- ๒. ฌานังคะ
- ๓. มัคคังคะ
- ๔. อินทรีย์
- ๕. พละ
- ๖. อธิบัติ
- ๗. อาหาร

จัดทำโดย

ฝ่ายการศึกษาทางไกล มูลนิธิเผยแผ่พระสัทธรรม

ได้รับอุปถัมภ์จาก มูลนิธิเผยแผ่พระสัทธรรม

และผู้มีจิตศรัทธาร่วมบริจาค

พิมพ์ครั้งที่ ๑ :	๕ ธันวาคม ๒๕๔๓	จำนวน ๑,๐๐๐ ชุด
พิมพ์ครั้งที่ ๒ :	๑๐ พฤษภาคม ๒๕๔๔	จำนวน ๒,๐๐๐ ชุด
พิมพ์ครั้งที่ ๓ :	๒๕ กันยายน ๒๕๔๔	จำนวน ๒,๐๐๐ ชุด

บทเรียนพระอภิธรรมทางไปรษณีย์

ชุดที่ ๘ ตอนที่ ๒

สมุจยสังคหะ

หมวดที่ ๒ มิสกสังคหะ

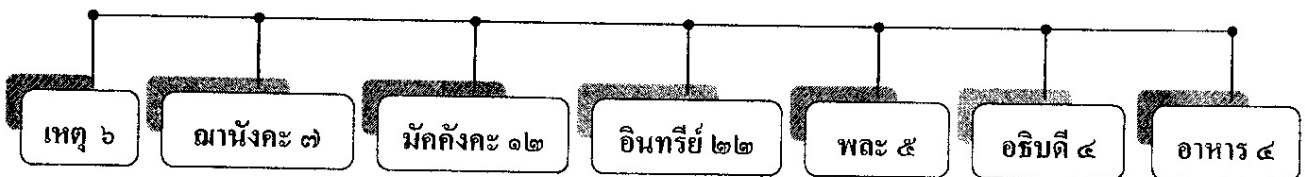
การศึกษาพระอภิธรรมทางไปรษณีย์ ชุดที่ ๘ ตอนที่ ๒ นี้ ค่อนข้างยาก เพราะเป็นหลักวิชาการล้วน ๆ ในชุดที่ ๘ ตอนที่ ๑ ที่ผ่านมา ศึกษาเกี่ยวกับการรวบรวมอกุศลธรรมต่าง ๆ เป็นหมวดที่ ๑ เรียกว่า อกุศลสังคหะ สำหรับในชุดนี้ จะได้ศึกษาในหมวดที่ ๒ ชื่อว่า **มิสกสังคหะ** ซึ่งเป็นการรวบรวมธรรมที่คละปนกันทั้งกุศล อกุศล และอพยพากฤต เช่น เหตุ ๖ มีทั้งเหตุที่ทำให้บุคคลทำบุญ และทำบาป ซึ่งจะได้ศึกษารายละเอียดกันไป

หมวดที่ ๒ มิสกสังคหะ จำแนกเป็น ๗ คือ

- ๑. **เหตุ** เป็นธรรมที่ทำให้ผลเกิดขึ้น
- ๒. **ฌานังคะ** เป็นธรรมที่กระทำให้อจิตจตจ่อต่ออารมณ์ หรือการเพ่งอารมณ์
- ๓. **มัคคังคะ** เป็นหนทางที่นำไปสู่ที่หมาย คือ สุกตติภูมิ ทุคตติภูมิ และนิพพาน
- ๔. **อินทริย์** ธรรมที่เป็นใหญ่เป็นผู้ปกครองธรรมอื่น ๆ ที่ทำหน้าที่ร่วมกันกับตน
- ๕. **พละ** ธรรมที่ทำให้ไม่หวั่นไหวต่อปฏิปักษ์ธรรม
- ๖. **อธิบดี** ธรรมที่เป็นใหญ่เป็นผู้นำให้สำเร็จ
- ๗. **อาหาร** ธรรมที่เป็นเหตุธรรมที่อุดหนุนให้ผลเกิดขึ้นและช่วยให้ธรรมอื่นเกิดขึ้น

หมวดที่ ๒

มิสกสังคหะ ๗

เหตุ ๖

เหตุ เป็นธรรมที่ทำให้ผลเกิดขึ้น ธรรมทั้งหลายที่ได้อุปการะจากเหตุ คือมีเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นปัจจัยแล้ว ย่อมทำให้มีสภาพมั่นคงในอารมณ์ เช่นมั่นคงในความอยากได้ในรูปารมณ์ เป็นต้น เหมือนต้นไม้ที่มีรากงอกงามแผ่ขยายกว้างขวางออกไป

เหตุ มี ๖ ประการ ได้แก่

๑) **โลกเหตุ** ธรรมชาติที่ปรุงแต่งจิตใจให้เกิดความอยากได้ ในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสทางกาย ตลอดจนความคิดนึกติดใจในเรื่องราวต่าง ๆ จะเห็นได้ว่าเมื่อมีความอยากเกิดขึ้นคราวใด ก็จะเกิดความร้อใจเพื่อที่จะให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการ และจะกระทำไปตามความอยากที่เกิดขึ้นนั้น เมื่อได้สิ่งนั้นมาแล้วก็เป็นทุกข์กับการดูแลรักษา ห่วงแหม่น หรือถ้าไม่ได้อย่างที่ต้องการก็เป็นทุกข์อีก องค์ธรรมได้แก่ **โลกเจตสิก** ที่ในโลภมูลจิต ๘

๒) **โทสเหตุ** ธรรมชาติที่ปรุงแต่งจิตใจทำให้เกิดความไม่พอใจ ไม่ปรารถนาที่จะได้พบเรื่อง ราวต่าง ๆ เหมือนกับการเห็นศัตรูหรือสรรพพิษ ย่อมเกิดความไม่พอใจ หรือหวาดกลัวขึ้นมาทันที องค์ธรรมได้แก่ **โทสเจตสิก** ที่ในโทสมูลจิต ๒

๓) **โมหเหตุ** ธรรมชาติที่ปรุงแต่งจิตใจให้โง่ หลง งมงาย ไม่รู้ในสิ่งจะเป็นจริง เมื่อรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส หรือความคิดนึกในเรื่องราวต่าง ๆ ปรากฏขึ้นทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจ ก็ไม่เข้าใจสภาวะความเป็นจริง ว่าเป็นเพียงนาม เป็นเพียงรูป แต่กลับไปคิดยึดติดว่าเป็นตัวเป็นตน เป็นเขาเป็นเรา องค์ธรรมได้แก่ **โมหเจตสิก** ที่ในอกุศลจิต ๑๒

๔) **อโลภเหตุ** มีความหมายตรงกันข้ามกับโลกเหตุ คือความไม่อยากได้ใน รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งที่มาสัมผัสทางกาย และความคิดนึกเรื่องราวต่าง ๆ ทางใจ องค์ธรรมได้แก่ **อโลภเจตสิก** ที่ในโลภณจิต ๕๙ หรือ ๙๑

๕) **อโทสเหตุ** มีความหมายตรงกันข้ามกับโทสเหตุ คือเมื่อได้ประสบกับอารมณ์ที่พอใจ (อิฏฐารมณ์) หรืออารมณ์ที่ไม่พอใจ (อนิฏฐารมณ์) จิตใจก็จะไม่เกิดความโกรธ หรือความไม่พอใจในอารมณ์นั้น ๆ องค์ธรรมได้แก่ **อโทสเจตสิก** ที่ในโลภณจิต ๕๙ หรือ ๙๑

๖) **อโมหเหตุ** มีความหมายตรงกันข้ามกับโมหเหตุ คือมีความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่กำลังปรากฏ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และ ทางใจ ว่าเป็นแต่เพียงรูปธรรมนามธรรมเท่านั้น มิใช่เป็นสัตว์บุคคลตัวตนเราเขา เป็นเพียงสภาวะที่ปรากฏเกิดขึ้นแล้วก็ดับไปเท่านั้นเอง องค์ธรรมได้แก่ **ปัญญาเจตสิก** ที่ในญาณสัมปยุตตจิต ๔๗ หรือ ๗๙

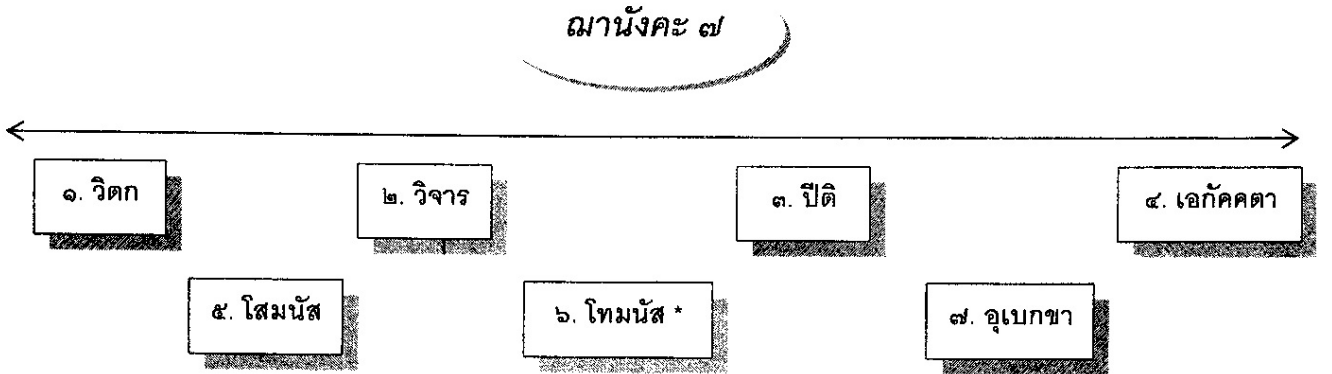
สรุปความได้ว่า **โลกเจตสิก โทสเจตสิก และ โมหเจตสิก เมื่อเกิดขึ้นกับจิตใจของบุคคลใดแล้ว ก็เป็นเหตุให้บุคคลนั้นทำบาปอกุศล เจตสิกทั้ง ๓ นี้ เรียกว่า **เหตุบาป ๓** คือเป็นต้นเหตุให้บุคคลทำอกุศล

**** อโกลมเจตสิก, อโทสเจตสิก และ อโมหเจตสิก** เมื่อเกิดขึ้นกับจิตใจของบุคคลใดแล้ว ก็เป็นเหตุให้บุคคลนั้นทำบุญกุศล เจตสิกทั้ง ๓ นี้ เรียกว่า **เหตุบุญ ๓** คือ เป็นต้นเหตุให้บุคคลทำกุศล โดยที่กุศลชั้นกามาวจรนั้น เมื่อตายลงบุญจะนำไปสู่สุคติภูมิ คือ มนุษย์ภูมิและเทวภูมิ ถ้าเป็นกุศลชั้นรูปาวจรและอรุปาวจร เมื่อตายลงบุญจะนำไปสู่รูปภูมิและอรุรูปภูมิ แต่ถ้าเป็นมรรคกุศล ก็จะส่งผลให้สำเร็จเป็นพระอริยบุคคล หมุดลื่นจากกิเลสทั้งปวง และพ้นจากวิภวทุกขได้ในที่สุด

ฌานังคะ ๗

ฌานังคะ เป็นธรรมชาติที่ทำให้จิตจดจ่อต่ออารมณ์ หรือเพ่งอารมณ์ มีกสิณ เป็นต้น ในฌานังคะ มืองค์ฌาน ๗ ได้แก่ วิตก วิจาร ปิติ เอกัคคตา โสมนัส โทมณัส และอุเบกขา แต่เรามักคุ้นเคยกับองค์ฌาน ๕ คือ วิตก วิจาร ปิติ สุข และเอกัคคตา ทั้งนี้เพราะเนื้อหาที่ศึกษาในหมวดมิสสกะนี้ มุ่งแสดงธรรมที่คละเคล้ากันไปทั้งที่เป็นอกุศล กุศล และอพยยากฤต จึงนับเอาเวทนา ๓ คือ โสมนัส โทมณัส และ อุเบกขา รวมเข้ากับ สุข นั้นเอง

แผนผังขององค์ฌาน ๗ มี ดังนี้

****** ในฌานังคะทั้ง ๗ นี้ **โทมนัส*** เกิดได้เฉพาะในอกุศลจิตอย่างเดียว ทำหน้าที่เผาหทัยวัตถุให้เหือดแห้งไป ส่วนที่เหลืออีก ๖ นั้นเกิดได้ทั้งในจิตที่เป็นอกุศล กุศล และอพยยากฤต

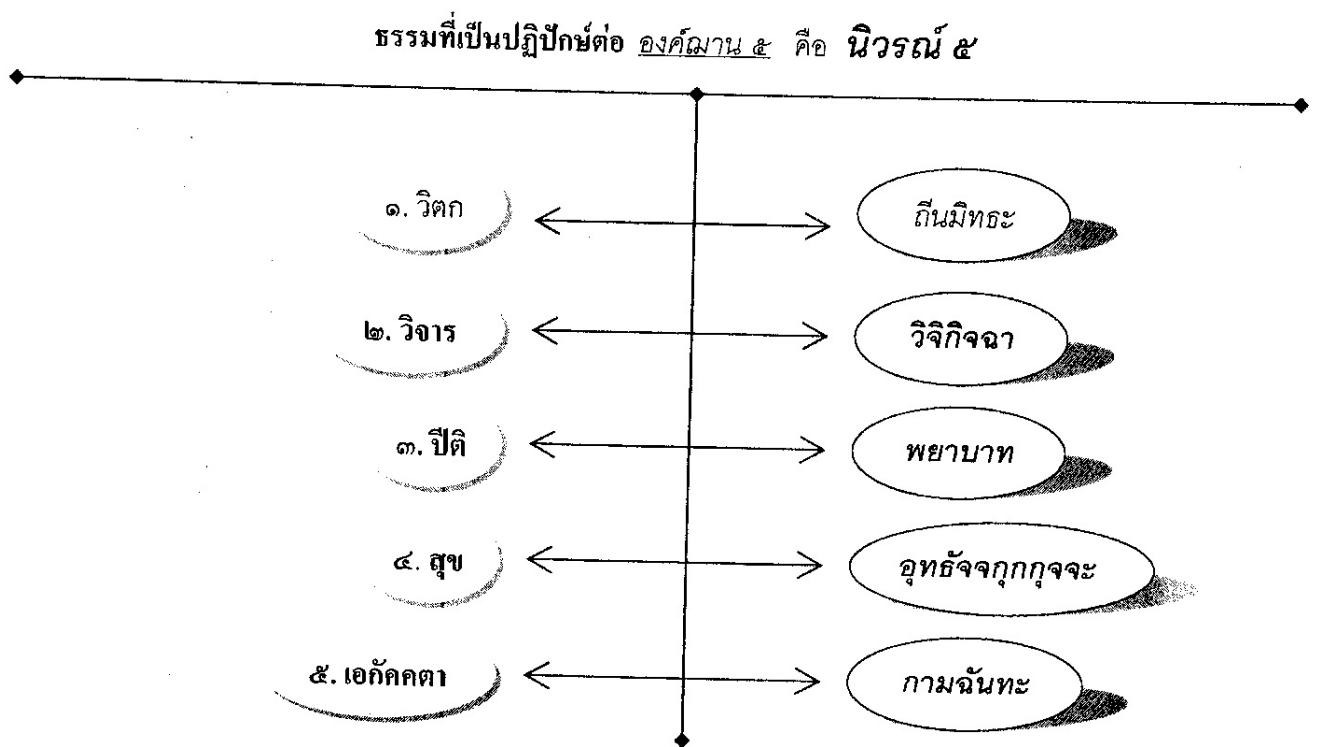
คำว่า **ฌาน** หมายถึง **การเพ่งอารมณ์ทั้งหลาย (มีรูปารมณเป็นต้น) อย่างแน่วแน่** โดยมีวิตก วิจาร ปิติ เวทนา และเอกัคคตา เป็นหัวหน้า ชักจูงให้จิตและเจตสิกทำหน้าที่เพ่งอารมณ์นั้น ๆ ตามไปด้วย ที่เรียกว่า ฌาน นั้นก็ได้แก่ วิตก วิจาร ปิติ เวทนา เอกัคคตา ซึ่งทั้ง ๕ อย่างนี้เป็นองค์ธรรมของฌานนั่นเอง

องค์ฌานทั้ง ๕ นี้ กระทำหน้าที่ต่างกัน แต่เป็นไปในกิจการงานอันเดียวกัน คือการเพ่งจับจ้องอยู่ในอารมณ์อันเดียวกันนั่นเอง ว่าโดยเป็นองค์ธรรม ก็ได้แก่องค์ฌานทั้ง ๕ ดังกล่าวมานี้ แต่หากจำแนกออกไปโดยประเภทแล้ว มีด้วยกัน ๗ ประการ เรียกว่า **ฌานังคะ ๗** คือ **วิตก** **วิจาร** **ปีติ** **เอกัคคตา** **โสมนัส** **โทมนัส** **อุเบกขา**

คำว่า **ฌาน** หมายถึงการเข้าไปเพ่งซึ่งอารมณ์นั้น มีด้วยกัน ๒ อย่าง คือ

- การเข้าไปเพ่งอารมณ์ที่เป็นการเจริญสมถภาวนา มีการเพ่งกสิณเป็นต้น เรียกว่า **อาร์ัมมณูปนิชฌาน**
- การเข้าไปเพ่งอารมณ์ที่เป็นการเจริญวิปัสสนา คือ เพ่งอารมณ์ที่เป็นไตรลักษณ์ เรียกว่า **ลักขณูปนิชฌาน**

การที่ฌานจิตจะเกิดขึ้นได้ ต้องกำจัดธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อตน ซึ่งเป็นเครื่องขวางกั้นการทำสมาธิ ที่เรียกว่า **นิวรณ์ธรรม** โดยทำหน้าที่กำจัดนิวรณ์ทั้ง ๕ ดังนี้ คือ (ดูจากแผนภาพ)

** ในการเจริญสมถกรรมฐาน หรือการทำสมาธิ องค์ฌานจะเกิดขึ้นเพื่อกำจัดนิวรณ์ธรรม ๕ เช่นในขณะที่เพ่ง กสิณ อยู่

- ถ้า่วงเหงาหาวนอน (ถีนมิตฺตะ) เกิดขึ้น สมาธิก็เกิดไม่ได้	ต้องยกจิต (วิตก) ขึ้นสู่การเพ่ง กสิณ อยู่เรื่อย ๆ
- ถ้าเกิดความลึกลับสงสัย (วิจิกิจฺฉา)	ต้องพินิจพิจารณาคำสอนของพระพุทธเจ้า (วิจารณ์)
- ถ้ามีโทสะ พยาบาท (พยาบาท)	ต้องแผ่เมตตาทำจิตใจให้อิ่มเอิบอยู่ในอารมณ์ (ปีติ)
- ถ้าจิตฟุ้งซ่าน (อุทฺทจฺจุกฺกุจฺจะ)	ต้องทำจิตให้ยึดเหนี่ยวอยู่ในอารมณ์ที่ตั้งาม (สุข)
- ถ้าจิตปรารถนากามคุณ (กามฉันทะ)	ต้องทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่เฉพาะในกสิณ (เอกัคคตา) โดยไม่ส่งจิตไปในเรื่องอื่น ๆ

มัคคังคะ ๑๒

มัคคังคะ (มรรค) แปลว่า ทาง หมายถึงเครื่องนำไปสู่ที่หมาย อันได้แก่ กุศลและอกุศล ซึ่งเป็นทางนำไปสู่ ทุกคติภูมิ สுகคติภูมิ และนิพพาน

ธรรมที่เรียกว่า ทาง หรือ องค์มรรค มี ๑๒ ประการ คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ

๒. สัมมาสังกัปปะ

๓. สัมมาวาจา

๔. สัมมากัมมันตะ

๕. สัมมาอาชีวะ

๖. สัมมาวายามะ

๗. สัมมาสติ

มัคคังคะ

๘. สัมมาสมาธิ

๙. มิจฉาทิฏฐิ

๑๐. มิจฉาสังกัปปะ

๑๑. มิจฉาวยามะ

๑๒. มิจฉาสมาธิ

มรรค หรือ ทาง แบ่งออกเป็น ๒ สาย คือ

๑.) **สัมมามรรค** คือ หนทางที่ประกอบด้วยองค์มรรค ๘ ประการ มี สัมมาทิฏฐิ เป็นต้น

๒.) **มิจฉามรรค** คือ หนทางที่ประกอบด้วยองค์มรรคที่เหลืออีก ๔ ประการ มี มิจฉาทิฏฐิ เป็นต้น

๑.) **สัมมามรรค** มี ๘ ประการ คือ

๑. **สัมมาทิฏฐิ** คือ ความเห็นถูก อันประกอบด้วยความรู้ที่ถูกต้องในอริยสัจ ๔ การมีความรู้ที่ถูกต้องในเรื่องของกุศลและอกุศล หรือมีความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับการทำดีทำชั่ว ว่าย่อมมีผล เป็นทางให้เข้าถึงสุคติและนิพพาน องค์ธรรมได้แก่ **ปัญญาเจตสิก** ที่ในตีเหตุกจิต ๔๗ หรือ ๗๙

ในเรื่องการทำดีทำชั่วนี้ มีบุคคลเป็นจำนวนมากอาจเข้าใจคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงไปว่า **ทำดีได้ดีมีที่ไหน ทำชั่วได้ดีมีถมไป** ทั้งนี้เป็นเพราะว่ายังไม่เข้าใจความหมายของคำว่า **ทำดี ได้ดี** จึงพากันตีความในเรื่องการทำดีไปในรูปของการได้มาซึ่งวัตถุ ถ้าหากทำสิ่งใดแล้ว **ได้ผลมาก** ก็เรียกการกระทำนั้น

ว่า **ได้ดี** อันเป็นความหมายที่ทางโลก (โลกียธรรม) เข้าใจกันเอาเอง แต่แท้จริงแล้ว **ทำดีได้ดี** ในความหมายที่ถูกทางธรรมะ คือ **การได้มาซึ่งความสงบเย็นภายในจิตใจ จากการกระทำที่ไม่ได้หวังผลใด ๆ ตอบแทน โดยกระทำไปเพราะเป็นสิ่งที่ถูกต้องอันควร และเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น** ถือเป็นหน้าที่ที่มนุษย์จะพึงปฏิบัติต่อกัน เช่น การให้ทาน การให้ความสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้อื่นตามกำลังสามารถ โดยมีได้มีจิตมุ่งหวังผลตอบแทนทั้งในทางวัตถุและทางจิตใจ

ดังที่กล่าวมานี้ ผู้ที่ได้รับการอบรมจนมีความเข้าใจถูกต้องในเรื่องการทำดีทำชั่วตามที่ เป็นจริง จึงไม่ปรารถนาทำความชั่วใด ๆ เลย เพราะละเอียดต่อการทำบาปทั้งปวง และจะกระทำความดีอย่างบริสุทธิ์ โดยไม่มุ่งหวังผลตอบแทน นอกจากความรู้ที่ถูกต้องดังที่กล่าวมานี้แล้ว ยังรวมถึงการมีความรู้ที่ถูกต้องหรือเห็นแจ้งในหลักไตรลักษณ์และปัจจุสมุปบาทด้วย

โดยสรุปแล้ว ความคิดที่ถูกต้องก็คือการเห็นที่ตรงตามสภาวะ เห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามความเป็นจริง ผลที่เกิดขึ้นก็คือ **ทำให้เราเป็นผู้มีความคิดเป็นระเบียบระบบ ไม่มองสิ่งต่าง ๆ อย่างผิวเผิน แต่จะมองอย่างวิเคราะห์แยกแยะ ตลอดจดจ้องสนใจในการค้นหาต้นเค้าของเหตุปัจจัยของสิ่งหรือเรื่องนั้น ๆ ทำให้ไม่ถูกหลอกหลวงหรือถูกปลุกปั่นได้โดยง่าย เพราะเป็นผู้มีอิสระในการคิดที่เป็นตัวของตัวเอง มีสติสัมปชัญญะในการตัดสินใจ ทั้งนี้โดยมีสัมมาทิฏฐิ หรือการมีความคิดถูกต้องเป็นรากฐาน สัมมาทิฏฐิจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญของมรรคในฐานะเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติธรรม และเป็นธรรมะที่ต้องพัฒนาให้บริสุทธิ์ เป็นอิสระมากขึ้นตามลำดับจนถึงการตรัสรู้ได้ในที่สุด**

๒. สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริถูก หรือความนึกคิดในทางที่ถูกต้อง เป็นทางให้เข้าถึงสุคติ และนิพพาน องค์ธรรมได้แก่ **วิตกเจตสิก** ที่ในกามาวจรโสภณจิต ๒๔ และปฐมฌานจิต ๑๑

โดยทั่วไปแล้ว บุคคลทั้งหลายก็มีความดำริที่เป็นไปตามกามกิเลสเป็นปกติ กล่าวคือเมื่อปุถุชนรับรู้อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง จะโดยการเห็น ได้ยิน ได้สัมผัส เป็นต้น ย่อมจะเกิดความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๒ อย่าง คือ ถ้าถูกใจในอารมณ์นั้นก็ชอบ ติดใจ อยากได้ พัวพัน คล้อยตาม แต่ถ้าไม่ถูกใจก็ไม่ชอบ ขัดเคืองใจ เกลียดชัง ผลักออก เป็นปฏิปักษ์ จากนั้นความดำรินึกคิดต่าง ๆ ก็จะดำเนินไปตามแนวทางหรือแรงผลักดันของความชอบและไม่ชอบที่เกิดขึ้นนั้น

ด้วยเหตุนี้ ความนึกคิดของปุถุชนโดยปกติ จึงมักเอนเอียงไปข้างใดข้างหนึ่งเสมอ โดยมีความพอใจและไม่พอใจของตนเข้าไปเคลือบแฝงและคอยชักจูงให้เป็นไป ทำให้ไม่เข้าใจถึงสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง เพราะถูกความชอบใจ จนเกิดความติดใจ พัวพัน จึงเียงเข้าหาความนึกคิดนั้น ซึ่งเป็นทัศนคติ (หรือเจตคติ) ต่อสิ่งต่าง ๆ อย่างไม่ถูกต้อง

ความดำริหรือความนึกคิดที่เอนเอียง ทัศนคติที่บิดเบือนและถูกเคลือบแฝงเช่นนี้ เกิดขึ้นก็เพราะการขาดโยนิโสมนสิการ คือการมอง พิจารณาสິงต่าง ๆ โดยแยกคาย จึงมองสิ่งต่าง ๆ อย่างผิวเผิน รับรู้อารมณ์เข้ามาทั้งดุ้นโดยขาดสติสัมปชัญญะ แล้วปล่อยให้ทัศนคติให้แล่นไปตามความรู้สึก หรือตามเหตุผลที่มี

ความชอบใจ ไม่ชอบใจเป็นตัวนำ ไม่ได้ใช้ความคิดวิเคราะห์แยกแยะส่วนประกอบและความคิดสืบสาวสอบค้นเหตุปัจจัย ตามหลักโยนิโสมนสิการ

ในทางตรงข้าม การที่จะมองเห็นสิ่งทั้งหลายถูกต้องตามที่มันเป็นของมันเองได้ โยนิโสมนสิการเป็นธรรมชาติที่ไม่ได้เลย **การมีโยนิโสมนสิการ** ทำให้ผู้นั้นมีสัมมาทิฏฐิ คือมองเห็นและเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง **เมื่อมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง จึงมีสัมมาสังกัปปะ** คือดำริ นึกคิด และตั้งทัศนคติต่อสิ่งเหล่านั้นอย่างถูกต้อง ไม่เอนเอียง ยึดติด ชัดเคือง ผลักไส หรือเป็นปฏิปักษ์ เมื่อมีความดำรินึกคิดที่เป็นอิสระจากความชอบใจ ไม่ชอบใจ จึงทำให้มองเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เสริมสร้างสัมมาทิฏฐิให้เพิ่มพูนยิ่งขึ้น จากนั้นองค์ประกอบทั้งสองก็สนับสนุนซึ่งกันและกันหมุนเวียนต่อไป

๓. สัมมาวาจา คือ การกล่าววาจาถูก หมายถึง การมีคำพูดที่ถูกต้อง เว้นจากวจีทุจริต ๔ คือ มุสาวาท การกล่าวคำเท็จ, ปิสฺนวาจา การส่อเสียดนินทาผู้อื่น, ผรุสฺสวาจา การพูดคำหยาบ และ สัมผัปปลาปะ การพูดเพื่อเจ้าเล่ห์ไหลตลอดจนการพูดที่ไม่ก่อให้เกิดการปรุงแต่งกามกิเลสขึ้นมาด้วย องค์ธรรมได้แก่ **สัมมาวาจาเจตสิก** ที่ในมหาภูตจิต ๘ โลกุตตรภูตจิต ๘ หรือ ๔๐

สัมมาวาจา หรือคำพูดที่ดีนั้นต้องมีประโยชน์ พูดถูกกาลเทศะ ไม่ทำร้ายจิตใจผู้อื่น ไม่ทำให้ผู้อื่นเข้าใจผิด และพูดในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม

๔. สัมมากัมมันตะ คือ การงานถูก หมายถึง การกระทำในด้านร่างกายที่ถูกต้อง ซึ่งในที่นี้หมายถึงการเว้นจากกายทุจริต ๓ คือ ปาณาติปาต การฆ่าสัตว์, อทินนาทาน การขโมย ข้อฉลของผู้อื่น หรือทำลายของสาธารณประโยชน์ และ กามเมสุมิจฉาวจว การประพฤติดีในกาม องค์ธรรมได้แก่ **สัมมากัมมันตเจตสิก** ที่ในมหาภูตจิต ๘ โลกุตตรภูตจิต ๘ หรือ ๔๐

๕. สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพถูก หมายถึง การมีสัมมาอาชีวะหรือการเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง ไม่เบียดเบียนผู้ใดจนทำให้เขาได้รับความเดือดร้อนหรือเสียประโยชน์ องค์ธรรมได้แก่ **สัมมาอาชีวะเจตสิก** ที่ในมหาภูตจิต ๘ โลกุตตรจิต ๘ หรือ ๔๐

การประกอบอาชีพที่ไม่ควรประกอบที่เรียกว่ามิจฉาวณิชชา ๕ มีดังนี้ คือ ๑) คำขายอาวุธ ๒) คำขายมนุษย์ ๓) คำขายเนื้อสัตว์ ๔) คำขายน้ำเมา ๕) คำขายยาพิษ

๖. สัมมาวายามะ คือ ความเพียรถูก หมายถึง ความพยายามในทางที่ถูกต้อง เพื่อให้เกิดความเห็นแจ้งชัดในความจริง และจะได้พบกับความสงบเย็นภายในจิตใจอันเป็นเป้าหมายสุดท้ายของชีวิตที่สมบูรณ์ เช่น ความเพียรพยายามในการฝึกฝนอบรมทางกาย วาจา และเพียรอบรมจิตให้ตั้งมั่นแน่วแน่ ไม่หวั่นไหวไปกับความย่ำแย่ของกิเลสและความอยาก องค์ธรรมได้แก่ **วิริยเจตสิก** ที่ในโสภณจิต ๕๙ หรือ ๙๑

๗. สัมมาสติ คือ การระลึกถูก หมายถึง ความรำลึกประจำใจที่ถูกต้อง คือ มีการตื่นตัวอยู่เสมอ เราต้องรู้ตัวในทุก ๆ อิริยาบถอยู่เสมอ มีความตื่นตัวต่อหน้าที่ พร้อมเสมอที่จะรับรู้สิ่งต่าง ๆ ที่มาเกี่ยวข้อง เมื่อดีใจ

เสียใจ หรือเฉย ๆ ก็ให้รู้ตัวว่ากำลังดีใจ เสียใจ หรือเฉย ๆ การระลึกแต่ในเรื่องการทำบุญทำกุศล ระลึกถึง ทาน ศีล ภาวนา ที่เคยได้ทำมาแล้วหรือตั้งใจว่าจะทำอีก องค์ธรรมได้แก่ **สติเจตสิก** ที่ในโลภณจิต ๕๙ หรือ ๙๑

สติ นอกจากจะหมายถึง ระลึกได้ จำได้แล้ว ยังหมายถึง ความไม่เผลอ ไม่ประมาทเดินเล่น ไม่พัวพันเพื่อนเล่นลอยด้วย สติจึงเป็นธรรมสำคัญ เพราะเป็นตัว **ควบคุม** เร้า เตือน การปฏิบัติหน้าที่ และคอยป้องกันยับยั้งตนเองที่จะไม่ให้หลงเพลินไปตามความชั่ว หรือไม่ให้ความชั่วเล็ดลอดเข้ามาในจิตใจได้ เตือนตนเองในการทำความดี และไม่เปิดโอกาสแก่ความชั่ว หรือเรียกในทางธรรมว่าเป็น **อัปมาทธรรม**

อัปมาทธรรม เป็นหลักธรรมสำคัญยิ่ง สำหรับความก้าวหน้า การเป็นอยู่โดยไม่ขาดสติ ซึ่งขยายความได้ว่า การระมัดระวังอยู่เสมอ ไม่ยอมมถลาลงไปในทางเสื่อม และไม่ยอมพลาดโอกาสสำหรับความเจริญก้าวหน้า ตระหนักดีถึงสิ่งที่จะต้องทำ และต้องไม่ทำ ใส่ใจสำนึกอยู่เสมอในหน้าที่ ไม่ปล่อยปละละเลย กระทำการด้วยความจริงจัง และพยายามก้าวรุดหน้าอยู่ตลอดเวลา มีคำเปรียบเทียบกับว่า สติเหมือนเสาหลัก เพราะปักแน่นในอารมณ์ หรือเหมือนนายประตู เพราะเฝ้าอายตนะต่าง ๆ ที่เป็นทางรับอารมณ์ ตรวจดูอารมณ์ที่ผ่านเข้ามา เพื่อพิจารณาจัดการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไป

๘. สัมมาสมาธิ คือ การตั้งมั่นถูก หมายถึง การตั้งมั่นแห่งจิต ภาวะที่จิตแน่วแน่ต่ออารมณ์ หรือสิ่งที่กำหนดซึ่งปราศจากโทษ เพื่อให้จิตได้ยึดไว้ องค์ธรรมได้แก่ **เอกัคคตาเจตสิก** ที่ในโลภณจิต ๕๙ หรือ ๙๑

คำจำกัดความของสมาธิที่พบอยู่เสมอ คือ คำว่า เอกัคคตา ซึ่งแปลว่า ภาวะที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง คือ การที่จิตกำหนดแน่วแน่อยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ไม่ฟุ้งซ่านหรือส่ายไป

สมาธิ แบ่งได้เป็น ๓ ระดับ คือ

๑. **ขณิกสมาธิ** สมาธิชั่วขณะ ซึ่งบุคคลทั่วไปสามารถนำมาใช้ประโยชน์ ในการปฏิบัติหน้าที่กิจการงาน ในชีวิตประจำวัน ให้ได้ผลดี
๒. **อุปัjarสมาธิ** สมาธิเฉียด ๆ หรือจวนจะแน่วแน่
๓. **อัปนาสมาธิ** สมาธิที่แน่วแน่ แนบสนิท เป็นการเจริญสมาธิในชั้นฌาน (ทั้งที่มีรูป และไม่มีรูป) ถือว่าเป็นความสำเร็จสูงสุดของการเจริญสมาธิ

ผู้ปฏิบัติธรรมสามารถเจริญวิปัสสนาได้โดยใช้สมาธิเพียงขั้นต้น ๆ ที่เรียกว่า **วิปัสสนาสมาธิ** ซึ่งเป็นสมาธิในระดับเดียวกับขณิกสมาธิ และอุปัjarสมาธิ

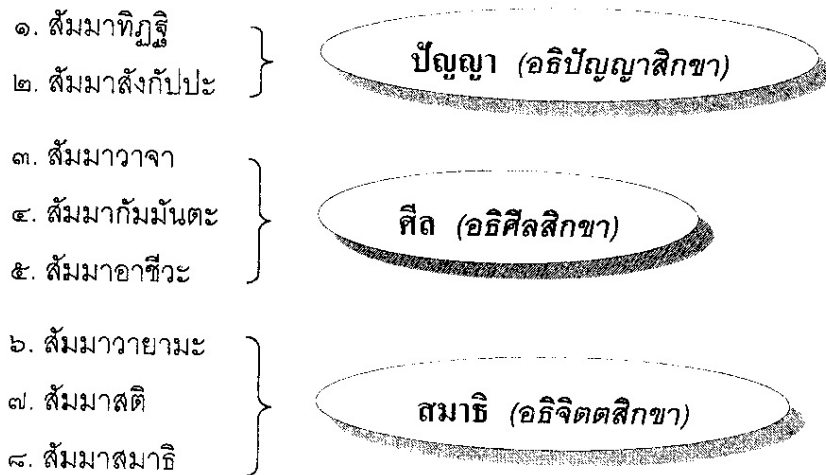
ประโยชน์ของสมาธิ

๑. ทำให้จิตเหมาะแก่การงาน เพื่อเป็นฐานให้ปัญญาปฏิบัติกิจการอย่างได้ผลดีที่สุด สมาธิที่ใช้เพื่อการนี้ไม่จำเป็นต้องถึงขั้นสูงสุด ในทางตรงข้าม ถ้าพึงสมาธิอย่างเดียว แม้จะเจริญถึงชั้นฌานสูงสุด แต่หากไม่ก้าวไปสู่ขั้นการใช้ปัญญาแล้ว ย่อมไม่สามารถทำให้ถึงจุดหมายของสูงสุด คือบรรลุมรรคผลนิพพานได้

๒. ภาวะของการได้ฌาน เป็นการหลุดพ้นเพียงชั่วคราว เพราะกิเลสทั้งหลายไม่ได้ถูกทำลายอย่างราบคาบ เป็นเพียงระงับไว้ได้ด้วยกำลังของฌาน เปรียบเหมือนเอาแผ่นหินทับหญ้า ยกแผ่นหินออกเมื่อใด หญ้าย่อมกลับงอกงามขึ้นได้ใหม่

๓. ประโยชน์ที่แท้ของสมาธิก็คือ การใช้สมาธิเพื่อประโยชน์ทางปัญญา หรือเป็นบาทฐานของวิปัสสนาโดยตรง เพื่อบรรลุจุดหมายสูงสุด คือความหลุดพ้นสิ้นอาสวะ

สัมมามรรคทั้ง ๘ ประการนี้ ยังสามารถนำมาจัดเป็นระบบได้ ๓ อย่าง เรียกว่า ไตรสิกขา คือ **ศีล สมาธิ ปัญญา** โดยเทียบได้ดังนี้ คือ

* **ศีล (อธิศีลสิกขา)** คือความปกติ เป็นการตั้งใจรักษาความปกติของตนเอง ศีลนั้นเป็นหลักแห่งการประพฤติดีที่ไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน จำแนกไว้เป็นศีล ๕ ศีล ๘ และศีล ๑๐ เป็นต้น เพื่อความสงบเรียบร้อยปราศจากโทษขั้นต้น ๆ ทางกายและวาจา หรือเกี่ยวกับสิ่งของต่าง ๆ ที่จำเป็นแก่การเป็นอยู่ของตนและที่เกี่ยวกับสังคม **ศีล** จึงจัดอยู่ในระดับศีลธรรมอันเป็นมูลฐานที่จะนำไปสู่ความสงบของจิตใจ

* **สมาธิ (อธิจิตตสิกขา)** เป็นการฝึกอบรมทางด้านจิตหรือกระบวนการทำสมาธิ จิตที่เกิดจากสัมมาสมาธิจะเป็นจิตที่นำไปสู่ความไม่เศร้าหมอง ไม่ฟุ้งซ่าน และอยู่ในสภาพที่จะปฏิบัติหน้าที่ของมโนเจตสิกจนถึงที่สุด มีผลเกิดขึ้นเป็นความตั้งมั่นของจิตที่เรียกว่า **สมาธิ**

* **ปัญญา (อธิปัญญาสิกขา)** เป็นการฝึกฝนอบรมทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจอันถูกต้องและสมบูรณ์ถึงที่สุดในบรรดาสิ่งทั้งปวงตามที่มันเป็นจริง ปัญญาสิกขานี้มีความเกี่ยวเนื่องกับสมาธิสิกขา เพราะเมื่อจิตเป็นสมาธิแล้วก็มีลักษณะพร้อมที่จะปฏิบัติหน้าที่ สามารถน้อมจิตไปสู่การพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้ตามที่มันเป็นจริงจนมีความเห็นแจ้ง มีผลให้เกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายสลดสังเวช ถอนตนออกจากสิ่งทั้งปวงที่ตนเคยรักเคยยึดถือ เกิดความบริสุทธิ์สะอาด สว่าง และสงบเย็น ดังนั้นคำว่า **ปัญญา** ในทางพุทธศาสนาจึงหมายถึง การถอนตนออกมาจากสิ่งทั้งปวงโดยทำลายความยึดมั่น ถ้อยมั่น ให้หมดสิ้นไป อันเป็นการปลดปล่อยจิตใจให้พ้นจากความเป็นทาสหรือไม่อยู่ใต้อำนาจของสิ่งใด ๆ

๒.) มิจฉามรรค

มี ๔ ประการ คือ

๙. มิจฉาทิฏฐิ คือ ความเห็นผิด ซึ่งเป็นความเห็นผิดที่เกี่ยวกับสุขทุกข์และความเป็นไปในชีวิตของมนุษย์ องค์ธรรมได้แก่ ทิฏฐิเจตสิก ที่ในทิฏฐิเจตสิกสัมปยุตตจิต ๔ อาจสรุปได้ ๓ ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้ คือ

๑.) ปุพเพกเหตุวาท การถือว่าสุขทุกข์ทั้งปวงในปัจจุบันเป็นเพราะกรรมเก่าเท่านั้น จะยอมรับเฉพาะการได้รับสุขหรือทุกข์อยู่เพราะเกิดจากวิปาก(คือผลของกรรมในอดีตภพอย่างเดียว) เช่น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสโรคไว้ ๘ อย่างเหล่านี้ คืออาหารมีน้ำดี (กำเร็บ) เป็นสมุฏฐาน ๑ อาหารมีเสมหะเป็นสมุฏฐาน ๑ อาหารมีลมเป็นสมุฏฐาน ๑ อาหารที่เกิดจากโรคดี โรคเสมหะ โรคลม มาประชุมกัน ๑ อาหารที่เกิดจากเปลี่ยนฤดู ๑ อาหารที่เกิดจากการบริหาร(ร่างกาย)ไม่ถูกต้อง ๑ อาหารที่เกิดจากการพยายาม (ทำให้เกิดขึ้น) ๑ อาหารที่เกิดจากวิปากกรรม ๑. ในโรคทั้ง ๘ อย่างนั้น มิจฉาทิฏฐิกบุคคลปฏิบัติเสวยโรค ๗ อย่างข้างต้นแล้วยอมรับแต่เฉพาะโรคชนิดที่ ๘ เท่านั้น.

๒.) อิสสรนิมมานเหตุวาท การถือว่าสุขทุกข์ทั้งปวงเป็นเพราะการบันดาลของเทพผู้เป็นใหญ่เท่านั้น เช่น เหตุแห่งการเกิดโรค ๘ อย่างที่พระพุทธองค์ทรงกล่าวไว้แล้ว บุคคลผู้มีมิจฉาทิฏฐินี้จะปฏิบัติทั้งหมดและเชื่อว่าโรคที่เกิดขึ้นเป็นเพราะการบันดาลของเทพเจ้าเท่านั้น

๓.) อเหตุกปัจจัยวาท การถือว่าสุขทุกข์ทั้งปวงนั้นไม่ได้เกิดขึ้นอย่าง ๒ ข้อข้างต้น แต่สุขทุกข์เกิดขึ้นเอง

๑๐. มิจฉาสังกัปปะ คือ ความดำริผิด องค์ธรรมได้แก่ วิตกเจตสิก ที่ในอกุศลจิต ๑๒ ที่เรียกว่า มิจฉาสังกัปปะ เพราะมีความดำริไปใน ๓ ประการ คือ

๑. กามสังกัปปะ หรือ กามวิตก คือ ความดำริที่เกี่ยวข้องกับกาม ความนึกคิดในทางที่จะแสวงหาสิ่งเสพ ความคิดอยากได้หรือหมกมุ่นพัวพัน ติดข้องอยู่กับสิ่งสนองความต้องการทางประสาททั้ง ๕ หรือสิ่งสนองค้นหา อุปาทานต่าง ๆ ความคิดในทางเห็นแก่ตัวนั้นจึงเป็นความนึกคิดในฝ่ายราคะหรือโลภะ

๒. พยาบาทสังกัปปะ หรือ พยาบาทวิตก คือ ความดำริที่ประกอบด้วยความขัดเคือง ไม่พอใจ เคียดแค้น ชิงชัง คิดเห็นในแง่ร้ายต่าง ๆ ความขาดเมตตา เป็นความนึกคิดในฝ่ายโทสะแห่งอุกฤษฏ

๓. วิหิงสาสังกัปปะ หรือ วิหิงสาวิตก คือ ความดำริในทางที่จะเบียดเบียนทำร้าย การคิดที่จะข่มเหงรังแก ต้องการก่อทุกข์ ทำให้คนและสัตว์ทั้งหลายเดือดร้อน ขาดความกรุณา เป็นความนึกคิดในฝ่ายโทสะ

ความโดยละเอียดในแง่ของความดำริผิดได้อธิบายโดยรวมไว้แล้วในหัวข้อสัมมาสังกัปปะ ในที่นี้จึงแสดงให้ทราบถึงหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับมิจฉาสังกัปปะเท่านั้น

๑๑. มิจฉาวายามะ คือ ความเพียรผิด เป็นความเพียรในข้อปฏิบัติที่ผิดทาง เช่น เพียรปฏิบัติตนเยี่ยงโค เยี่ยงสุนัข ปฏิบัติแบบไม่นุ่งผ้า นั่งหรือนอนบนของมีคมเพื่อทรมานตน เป็นต้น องค์ธรรมได้แก่ **วิริยเจตสิก** ที่ในอกุศลจิต ๑๒

๑๒. มิจฉาสมาธิ คือ ความตั้งมั่นผิด มีความตั้งมั่นในอารมณ์ที่ผิด ซึ่งอารมณ์นั้นไม่นำไปสู่การเจริญทั้งสมถและวิปัสสนา มีนัยตรงกันข้ามกับสัมมาสมาธิดังที่ได้กล่าวมาแล้ว องค์ธรรมได้แก่ **เอกัคคตาเจตสิก** ที่ในอกุศลจิต ๑๑ (เว้นวิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑)

อินทรีย์ ๒๒

อินทรีย์ หมายถึง ความเป็นใหญ่ เป็นผู้ปกครอง ธรรมใดที่เกิดขึ้นพร้อมกับตน ต้องเป็นไปตามอำนาจปกครองของตน

ในการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส และการรู้ถูกต้องสัมผัสนั้น มีธรรมที่เป็น **อินทรีย์** อยู่หลายประการ เช่น การเห็น มี **จักขุปสาทรูป** เป็นอินทรีย์ เรียกว่า **จักขุนทรีย์** เพราะเป็นใหญ่เป็นผู้ปกครองในการรับรูปรูปารมย์ ถ้าไม่มีจักขุปสาทรูปแล้ว รูปอื่น ๆ จะไม่สามารถรับรูปรูปารมย์ได้เลย นอกจากจักขุนทรีย์แล้ว **รูปชีวิตินทรีย์** ยังเป็นผู้ปกครองรักษา **กัมมชรูป** รวมทั้งจักขุปสาทรูปที่เกิดพร้อมกับตนด้วย แล้ว **มนินทรีย์** คือ **จักขุวิญญาณ** เป็นผู้ปกครองในการเห็นรูปารมย์ ดังนี้ เป็นต้น นี่คือตัวอย่างในการเห็น โดยมีธรรมที่เป็นอินทรีย์เกิดขึ้นพร้อม ๆ กันได้หลายอินทรีย์ ที่เป็นเช่นนี้เพราะมีแบ่งหน้าที่ โดยมีหัวหน้าเป็นผู้ปกครองนั่นเอง

ในการได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส รู้ถูกต้องสัมผัส นึกคิดอารมณ์ ก็ล้วนแต่มีอินทรีย์เกิดขึ้นในทำนองเดียวกันนี้ ซึ่งทุก ๆ อินทรีย์ก็มีหน้าปกครอง หรือกระทำสภาพธรรมที่เกี่ยวข้องกับตนให้เป็นไปตามอำนาจของตนด้วย

อินทรีย์ ๒๒

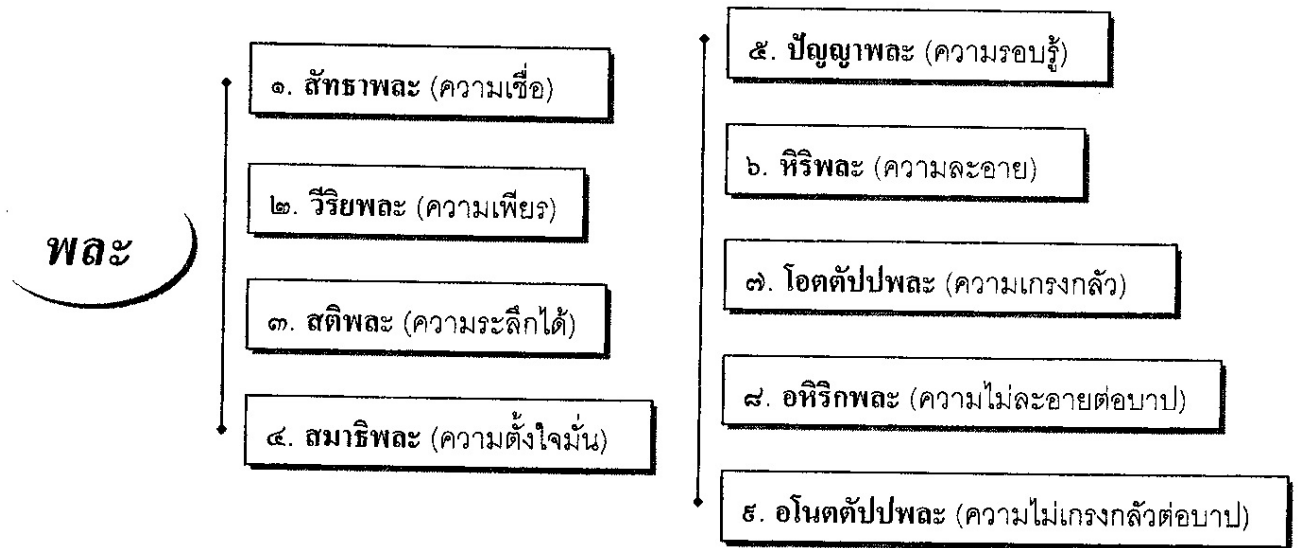
๑) จักขุนทรีย์	ธรรมชาติที่เป็นใหญ่ในการรับ ฐปารมณฺ์	องค์ธรรมได้แก่	จักขุปสาทรูป
๒) โสตินทรีย์	ธรรมชาติที่เป็นใหญ่ในการรับ สัททารมณฺ์	..	โสตปสาทรูป
๓) มานินทรีย์	ธรรมชาติที่เป็นใหญ่ในการรับ คันธารมณฺ์	..	ฆานปสาทรูป
๔) ชิวหินทรีย์	ธรรมชาติที่เป็นใหญ่ในการรับ รสารมณฺ์	..	ชีวหาปสาทรูป
๕) กายินทรีย์	ธรรมชาติที่เป็นใหญ่ในการรับ ใญฐัพพารมณฺ์	..	กายปสาทรูป
๖) อิตถินทรีย์	ธรรมชาติที่เป็นใหญ่ใน ความเป็นหญิง	..	อิตถิถารูป
๗) ปุริสินทรีย์	ธรรมชาติที่เป็นใหญ่ใน ความเป็นชาย	..	ปุริสถารูป
๘) ชีวิตินทรีย์	ธรรมชาติที่เป็นใหญ่ใน การรักษารูป-นาม	..	ชีวิตรูป และ ชีวิตินทรีย์เจตสิก
๙) มนินทรีย์	ธรรมชาติที่เป็นใหญ่ใน การรู้อารมณ์	..	จิตทั้งหมด
๑๐) สุกชินทรีย์	ธรรมชาติที่เป็นใหญ่ใน การเสวยความสุขกาย	องค์ธรรมได้แก่	เวทนาเจตสิก ที่ในสุขสหนคตกายวิญญานจิต ๑
๑๑) ทุกชินทรีย์	ธรรมชาติที่เป็นใหญ่ใน การเสวยความทุกข์กาย	องค์ธรรมได้แก่	เวทนาเจตสิก ที่ในทุกขสหนคตกายวิญญานจิต ๑
๑๒) โสมนัสสลินทรีย์	ธรรมชาติที่เป็นใหญ่ใน การเสวยความสุขใจ	องค์ธรรมได้แก่	เวทนาเจตสิก ที่ในโสมนัสสหนคตจิต ๒๒
๑๓) โทมนัสสลินทรีย์	ธรรมชาติที่เป็นใหญ่ใน การเสวยความทุกข์ใจ	องค์ธรรมได้แก่	เวทนาเจตสิก ที่ในโทมนัสสหนคตจิต ๒
๑๔) อุเปกชินทรีย์	ธรรมชาติที่เป็นใหญ่ใน การเสวยอารมณ์เป็นกลาง	องค์ธรรมได้แก่	เวทนาเจตสิก ที่ในอุเปกขาสหนคตจิต ๕๕
๑๕) สัทธินทรีย์	ธรรมชาติที่เป็นใหญ่ใน ความเชื่อต่อสิ่งที่ควรเชื่อ	องค์ธรรมได้แก่	สัทธาเจตสิก

- ๑๖) วิริยีนทรีย์ ธรรมชาติที่เป็นใหญ่ใน *ความเพียรต่ออารมณ์*
องค์ธรรมได้แก่ *วิริยเจตสิก* ที่ในวิริยสัมปยุตตจิต ๑๐๕
- ๑๗) สตินทรีย์ ธรรมชาติที่เป็นใหญ่ใน *การระลึกชอบ*
องค์ธรรมได้แก่ *สติเจตสิก* ที่ในโสภณจิต ๙๑
- ๑๘) สมาธินทรีย์ ธรรมชาติที่เป็นใหญ่ใน *การตั้งใจมั่นในอารมณ์*
องค์ธรรมได้แก่ *เอกัคคตาเจตสิก* ที่ในจิต ๗๒ (เว้นอวิริยจิต ๑๖)
- ๑๙) ปัญญินทรีย์ ธรรมชาติที่เป็นใหญ่ใน *การรู้สภาวะธรรมตามความเป็นจริง*
องค์ธรรมได้แก่ *ปัญญาเจตสิก* ที่ในญาณสัมปยุตตจิต ๔๗ หรือ ๗๙
- ๒๐) อัญญาตัณญูสสามิตินทรีย์ ธรรมชาติที่เป็นใหญ่ใน *การรู้แจ้งในอริยสัจ ๔* ที่ตนยังไม่เคยรู้
องค์ธรรมได้แก่ *ปัญญาเจตสิก* ที่ในโสดาปัตติมัคคจิต ๑
- ๒๑) อัญญินทรีย์ ธรรมชาติที่เป็นใหญ่ในการรู้แจ้งในอริยสัจ ๔ ที่ตนเคยรู้
องค์ธรรมได้แก่ *ปัญญาเจตสิก* ที่ในมรรคจิตเบื้องบน ๓ และผลจิตเบื้องต่ำ ๓
- ๒๒) อัญญาตาวินทรีย์ ธรรมชาติที่เป็นใหญ่ใน *การรู้แจ้งในอริยสัจ ๔* สิ้นสุดแล้ว
องค์ธรรมได้แก่ *ปัญญาเจตสิก* ที่ในอรหัตตผลจิต ๑

พละ ๙

พละ คือ กำลัง หมายถึง ธรรมที่มีกำลัง ไม่หวั่นไหวต่อปฏิบัติกรรม ธรรมที่เป็นอกุศลย่อมเป็นปฏิปักษ์กับธรรมที่เป็นกุศล ฉะนั้น เมื่อกุศลธรรมเกิดขึ้น ย่อมไม่หวั่นไหวในการที่จะทำหน้าที่ทำลายอกุศลธรรม เช่น เมื่อ **สัทธาพละ** เกิดขึ้น ก็จะทำลาย **อสังกตวิญญู** ให้หายสิ้นไป เมื่อ **มุทิตกพละ** คือความละเอียดต่อบาปทุจริตกรรมเกิดขึ้น ก็จะทำลายความไม่ละเอียดต่อบาปอกุศลกรรมให้หมดสิ้นไปเช่นกัน

พละ มี ๙ ประการ ดังหัวข้อตามแผนภูมิดังนี้

๑) สัทธาพละ ความเชื่อความเลื่อมใสต่อสิ่งที่ควรเชื่อ หมายถึง เชื่อในการทำกุศลความดี เลื่อมใสในคุณของพระพุทธเจ้า เลื่อมใสในข้อประพฤติปฏิบัติที่เป็นหนทางสู่ความดับทุกข์ องค์ธรรมได้แก่ สัทธาเจตสิก ที่ในโสภณจิต ๕๙ หรือ ๙๑

๒) วิริยพละ ความเพียรพยายามเป็นกำลัง หมายถึง ความเพียรกระทำกรณต่าง ๆ เพียรในการเจริญวิปัสสนา องค์ธรรมได้แก่ วิริยเจตสิก ที่ในวิริยสัมปยุตตจิต ๑๐๕

๓) สติพละ ความระลึกได้ในอารมณ์ที่เป็นฝ่ายดีเป็นกำลัง หมายถึง การมีสติระลึกในอารมณ์ที่เป็นที่ตั้งแห่งกุศลทั้งปวง องค์ธรรมได้แก่ สติเจตสิก ที่ในโสภณจิต ๕๙ หรือ ๙๑

๔) สมာธิพละ ความตั้งใจมั่นในอารมณ์เดียวเป็นกำลัง องค์ธรรมได้แก่ เอกัคคตาเจตสิก ที่ในจิต ๑๐๔ (เว้นอวิริยจิต ๑๖ และวิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑)

๕) ปัญญาพละ ความรู้ที่ถูกต้องตามสภาวะธรรมเป็นกำลัง องค์ธรรมได้แก่ ปัญญาเจตสิก ที่ในญาณสัมปยุตตจิต ๗๙

๖) ทิริยพละ ความละอายต่อบาปเป็นกำลัง องค์ธรรมได้แก่ ทิริยเจตสิก ที่ในโสภณจิต ๙๑

๗) โอตตปปพละ ความสะดุ้งกลัวต่อทุจริตเป็นกำลัง องค์ธรรมได้แก่ โอตตปปเจตสิก ที่ในโสภณจิต ๙๑

๘) อหิริกพละ ความไม่ละอายต่อทุจริตเป็นกำลัง องค์ธรรมได้แก่ อหิริกเจตสิก ที่ในอกุศลจิต ๑๒

๙) อโนตตปปพละ ความไม่สะดุ้งกลัวต่อทุจริตเป็นกำลัง องค์ธรรมได้แก่ อโนตตปปเจตสิก ที่ในอกุศลจิต ๑๒

อธิปไตย ๔

อธิปไตย คือ ธรรมที่เป็นใหญ่เป็นผู้นำที่ทำให้เกิดความสำเร็จ หมายถึง ธรรมที่เป็นใหญ่กว่าธรรมที่รวมกันกับตน

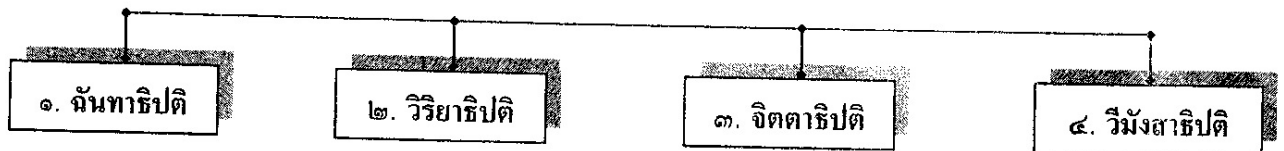
ธรรมที่เป็นใหญ่ที่ทำให้เกิดความสำเร็จ มี ๒ อย่าง คือ **ความเป็นใหญ่โดยความเป็นอินทรีย์** กับ **ความเป็นใหญ่โดยความเป็นอธิปไตย**

ความเป็นใหญ่ทั้ง ๒ นี้มีความต่างกัน กล่าวคือ **ความเป็นใหญ่โดยความเป็นอินทรีย์** นั้น ในขณะที่เกิดขึ้นย่อมเกิดพร้อม ๆ กันได้หลายอินทรีย์ โดยไม่ขัดกัน เพราะธรรมชาติของอินทรีย์ย่อมเป็นใหญ่ ปกครองเฉพาะในหน้าที่ของตน ไม่ก้าวท้าวขัดแย้งกับอินทรีย์อื่นใด ส่วน **ความเป็นใหญ่โดยความเป็นอธิปไตย** มีสภาพเป็นใหญ่ยิ่งกว่าธรรมที่เกิดพร้อมกันกับตน ฉะนั้นเมื่อเกิดขึ้น ย่อมเกิดเป็นอธิปไตยได้เพียงอย่างเดียว เช่น ในขณะที่ **ฉันทะ** เป็นอธิปไตย คือมีความพอใจอย่างแรงกล้าเกิดขึ้นแล้ว **วิริยะ จิต และปัญญา** ก็ต้องคล้อยตาม **ฉันทะ** ไปในอารมณ์เดียวกันด้วย

ดังนั้น **ความเป็นใหญ่โดยความเป็น อินทรีย์** เกิดขึ้นในคราวเดียวกันได้หลาย ๆ อินทรีย์อย่างไม่ขัดกัน ส่วน **ความเป็นใหญ่โดยความเป็น อธิปไตย** นั้น ในคราวหนึ่ง ๆ เป็นอธิปไตยได้อย่างเดียว อย่างอื่นเป็นอธิปไตยไม่ได้

อธิปไตย

มี ๔ อย่าง คือ

๑) **ฉันทาธิบดี** หมายถึง ธรรมชาติที่เป็นใหญ่ใน **ความพอใจ** คือ ความพอใจเพื่อทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้สำเร็จ เช่น พอดีในการอ่านหนังสือ พอดีในการเล่นกีฬา พอดีในการทำบุญใส่บาตร พอดีในการเจริญวิปัสสนา เป็นต้น องค์ธรรมได้แก่ **ฉันทเจตสิก** ที่ในทวิเหตุกขณะ ๑๘ และ ติเหตุกขณะ ๓๔ รวมเรียกว่า **สาธิปติชววจิต ๕๒**

๒) **วิริยาธิบดี** หมายถึง ธรรมชาติที่เป็นใหญ่ใน **ความเพียร** คือ ความเพียรมุ่งเพื่อทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้สำเร็จตามที่ตั้งใจ เช่น มีความเพียรในการเรียน มีความเพียรในการเจริญวิปัสสนา เป็นต้น องค์ธรรมได้แก่ **วิริยเจตสิก** ที่ในทวิเหตุกขณะ ๑๘ และ ติเหตุกขณะ ๓๔ รวมเรียกว่า **สาธิปติชววจิต ๕๒**

๓) **จิตตาสีปติ** หมายถึง ธรรมชาติที่เป็นใหญ่ใน **การรับอารมณ์** เป็นการจดจ่อต่ออารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งทีสนใจ ทำให้ไม่หวั่นไหวไปในอารมณ์อื่น ๆ เช่น มีความสนใจที่จะฟังเสียงเพลง มีความสนใจที่จะฟังเสียงธรรมะ เป็นต้น องค์ธรรมได้แก่ **ทวิเหตุกขวนจิต ๑๘** และ **ติเหตุกขวนจิต ๓๔** รวมเรียกว่า **สาริปติขวนจิต ๕๒**

๔) **วิมังสาริปติ** หมายถึง ธรรมชาติที่เป็นใหญ่ใน **การรู้แจ้งตามความเป็นจริง** เป็นสภาพของปัญญาที่เกิดขึ้นเพื่อการรู้สภาพธรรมตามความเป็นจริง องค์ธรรมได้แก่ **ปัญญาเจตสิก** ที่ใน **ติเหตุกขวนจิต ๓๔**

** ธรรมที่เป็นอธิปัตตินั้นต้องเป็น **ขวนจิต*** ซึ่งเป็นเฉพาะขวนจิตที่มีเหตุ ๒ กับขวนจิตที่มีเหตุ ๓ รวมเรียกว่า **สาริปติขวนจิต** (ขวนจิตมีทั้งหมด ๕๕ เว้นเหตุกขวนจิต และ เอกขวนจิต ไม่เป็นอธิปัตติ) มีรายละเอียดดังนี้

* **อเหตุกขวนจิต ๑** ได้แก่ **หสิตุปปาทจิต ๑**

* **เอกขวนจิต ๒** .. **โมหมูลจิต ๒**

* **ทวิเหตุกขวนจิต ๑๘** ..

- โลกมูลจิต ๘
- โทสมูลจิต ๒
- มหากุศลญาณวิปยุตตจิต ๔
- มหาภิริชาญาณวิปยุตตจิต ๔

* **ติเหตุกขวนจิต ๓๔** ..

- มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔
- มหาภิริชาญาณสัมปยุตตจิต ๔
- มหัคคตกุศลจิต ๘
- มหัคคตภิริชาจิต ๘
- โลกุตตรจิต ๘

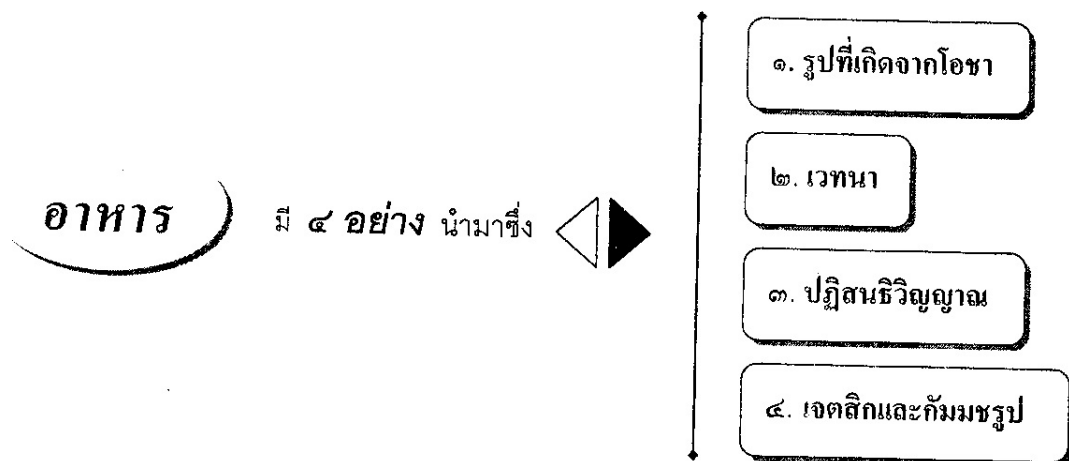
ขวนจิต ๕๕ *

→ **สาริปติขวนจิต ๕๒**

จากองค์ธรรมของ **สาริปติขวนะ** ทำให้ทราบได้ว่าความเป็นอธิปัตตินั้น เป็นได้ทั้งใน **กุศลและอกุศล** ฉะนั้น บางครั้งบุคคลอาจมีอกุศลเป็นธรรมชาติให้เป็นอธิปัตติ ทำให้เกิด **ฉันทะ** ในการกระทำอกุศลให้สำเร็จอย่างดียิ่งก็เป็นได้

อาหาร ๔

อาหาร เป็นเหตุธรรมที่อุดหนุนให้ผลเกิดขึ้นและช่วยให้ธรรมอื่นเกิดขึ้น คำว่า อาหาร มีความหมายกว้างขวางออกไปหลายนัย ในพระบาลีให้ความหมายของคำว่า อาหาร ไว้ว่า “ธรรมใด นำมาซึ่งรูปอันเกิดจากโอชา นำมาซึ่งเวทนา นำมาซึ่งปฏิสนธิวิญญาณ และนำมาซึ่งเจตสิกกับกัมมขรูป ธรรมนั้นชื่อว่า อาหาร”

๑) กพพีการอาหาร (นำมาซึ่งรูปที่เกิดจากโอชา)

กพพีการอาหาร (อ่านว่า กะ-พะ-ลี-กา-รา-หาน) ได้แก่ โอชา สารอาหารหรือวิตามิน ที่ได้จาก ข้าว น้ำ พืชผักต่าง ๆ ตลอดจนทุกสิ่งที่เรากลืนกินเข้าไป สารอาหารนี้จะเข้าไปหล่อเลี้ยงร่างกายให้ดำรงอยู่ได้ องค์กรธรรมได้แก่ โอชาที่อยู่ในอาหารต่าง ๆ

๒) ผัสสาหาร (นำมาซึ่งเวทนา)

ผัสสาหาร นำมาซึ่งเวทนา คือการเสวยอารมณ์ทุกข์บ้างสุขบ้าง หรือไม่ทุกข์ไม่สุขให้เกิดขึ้น เวทนาทั้งหลายนี้ ถ้าไม่มีผัสสะแล้ว ก็จะเกิดไม่ได้เลย เพราะผัสสะนี้เป็นเหตุให้เกิดเวทนา จึงชื่อว่าผัสสะเป็นอาหารของเวทนา (หรือผัสสะนำมาซึ่งการเกิดเวทนา) องค์กรธรรมได้แก่ ผัสสะเจตสิก ที่ในจิตทั้งหมด

๓) มโนสัญเจตนาหาร (นำมาซึ่งวิปาก)

มโนสัญเจตนาหาร ก็คือเจตนาในการทำกุศล อกุศล เจตนานี้เป็นเหตุนำมาให้เกิดผล คือกุศลวิบากจิต และอกุศลวิบากจิต ทั้งในขณะที่ปฏิสนธิกาลและปวัตติกาล ในขณะที่ปฏิสนธิกาลก็นำมาซึ่งปฏิสนธิวิญญาณ คือการเกิดเป็นมนุษย์ เทวดา พรหม หรืออบายสัตว์ ในขณะที่ปวัตติกาลก็นำมาซึ่งวิปากต่าง ๆ เช่น ทำให้เห็นรูปารมณที่ตี ได้ยินเสียงที่ดี เป็นต้น องค์กรธรรมได้แก่ เจตนาเจตสิก ที่ในจิตทั้งหมด

๔) วิญญาณอาหาร (นำมาซึ่งเจตสิกและกัมมชรูป)

วิญญาณอาหาร นำมาซึ่งเจตสิกและกัมมชรูป ในปฏิสนธิกาล ปฏิสนธิวิญญาณย่อมเป็นผู้นำให้เจตสิกและกัมมชรูปเกิดขึ้นได้ ในอดีตกาล จิตย่อมนำไปให้เจตสิกเกิดขึ้นอย่างเดียว ไม่ได้นำไปให้กัมมชรูปเกิดขึ้นด้วย เพราะกัมมชรูปไม่ใช่รูปที่เกิดจากสมุฏฐานของจิต แต่เป็นรูปที่เกิดจากสมุฏฐานของกรรม แต่อย่างไรก็ตาม กัมมชรูปก็อาศัยเกิดมาจากอดีตกรรม ที่เรียกว่า กัมมวิญญาณ คืออกุศลจิตและโลกีย์กุศลจิตในภพก่อน ๆ ซึ่งก็ชื่อว่าวิญญาณเหมือนกัน ด้วยเหตุนี้ จิตทั้งหมดจึงชื่อว่า วิญญาณอาหาร องค์ธรรมได้แก่ จิตทั้งหมด

เนื้อหาสาระบทเรียนชุดที่ ๘ ตอนที่ ๒ นี้ เป็นความรู้ที่ท่านนักศึกษาต้องพยายามอ่าน ทำความเข้าใจให้เป็นอย่างดี และควรอ่านทบทวนหลาย ๆ ครั้ง ทั้งนี้เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาบทเรียนชุดที่ ๙-๑๐ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับสมณะและวิปัสสนาต่อไป

จบ ชุดที่ ๘ ตอนที่ ๒ หมวดที่ ๒ ชื่อว่า มิสสกสังคหะ

(สาระบทเรียนต่อไปคือชุดที่ ๘ ตอนที่ ๓ หมวดที่ ๓ ชื่อว่า โพรธิปักขียสังคหะ)

เอกสารอ้างอิง

พระสัทธัมมโชติกะ. หนังสือหลักสูตรจุฬารักษิณมิกะโท ปริจเฉทที่ ๓ และปริจเฉทที่ ๗. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ทิพยวิสุทธิ์, ๒๕๔๔.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). พุทธธรรม(ฉบับเดิม). พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔.

วรรณสิทธิ ไวยยะเสวี. คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริจเฉทที่ ๗. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ทิพยวิสุทธิ์, ๒๕๔๔.